

Yliopistojen kolmas tehtävä ja suomen kieli

Tapio Markkanen

Suomen kielestä ja sen käytöstä huolehtiminen kuuluu jokaisen yliopiston jäsenen tehtäviin. Käytön edellytyksistä on syytä kantaa huolta. Ymmärtääkseni yleissivistävän koulun nykyisten opetussuunnitelmien perusteet antavat tälle välttämättömälle sivistystyölle hyvän lähtökohdan kiinnittäessään äidinkielen ja kirjallisuuden opintojen yhteydessä huomiota myös tietokirjallisuuteen ja tietokirjoittamiseen kirjallisuuden ja ilmaisun tärkeinä lajeina.

Yliopistojemme tehtävät on kirjattu vuoden 2004 yliopistolain (715/2004) 4 §:ään seuraavasti:

”Yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa. *Tehtäviään hoitaessaan yliopistojen tulee toimia vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa sekä edistää tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta.*

Yliopistojen tulee pyrkiä keskenään yhteistyöhön siten, että niiden kesken vallitsee tarkoituksenmukainen työnjako.

Åbo Akademi, Svenska handelshögskolan, Helsingin yliopisto, Teknillinen korkeakoulu, Sibelius-Akatemia, Taideteollinen korkeakoulu ja Teatteri-korkeakoulu vastaavat siitä, että ruotsin kieltä taitavia henkilöitä voidaan kouluttaa riittävä määrä maan tarpeisiin.

Yliopistojen tulee järjestää toimintansa siten, että tutkimuksessa, koulutuksessa ja opetuksessa saavutetaan korkea kansainvälinen taso eettisiä periaatteita ja hyvää tieteellistä käytäntöä noudattaen.”

Koska pykälän 3. momentissa kannetaan huolta riittävästä ruotsin kielen taidosta, voinee uskoa lainsäätäjän tarkoittaneen, että yliopistoissa koulutetaan ilman muuta riittävästi suomen kieltä taitavia asiantuntijoita.

Ensimmäisen momentin lopussa annetaan niin sanottu kolmas tehtävä (edellä kurssivoituna). Nimityksenä kolmas tehtävä ei ole kovin onnistunut. Parempi on puhua vuorovaikutustehtävästä, jota laissakin käytetään. Voi heti huomauttaa, että vuorovaikutustahan yliopistot ovat aina harjoittaneet. On myös ilmeistä, että vuorovaikutustehtävä on alisteinen tieteen ja taiteen edistämiseksi sekä niihin perustuvalla korkeimmalla opetukselle.

On selvää, että kouluttaessaan yhteiskuntaan

yliopistollisen tutkinnon suorittaneita, varsinkin ammattisuuntautuneita pappeja, juristeja, lääkäreitä, opettajia ja insinöörejä, mutta yhtä hyvin muitakin asiantuntijoita, yliopistot joutuvat kantamaan huolta myös heidän riittävästä kotimaisten kielten taidoistaan. Useassa yliopistossa ja opinto-ohjelmassa järjestetään sitä varten koulutusta. Tutkintoihin kuuluu myös äidinkielellä kirjoitettu kielikoe, jonka merkitys voi toki vaihdella.

Kansainvälistyminen on asetettu yliopistojen erityiseksi tavoitteeksi, ja sen ymmärretään myös nostavan yliopistojen toiminnan laatua. Käytäntö vaihtelee tieteenalojen mukaan, mutta monen tutkijakoulun työkieli on englanti, ja laudaturtyöstä lähtien kirjalliset työt laaditaan usein suoraan kansainvälistä foorumia varten. Kansainvälisyys merkitsee myös vieraskielisiä, yleensä englantia puhuvia opettajia. Sekä kirjallinen että verkon tarjoama oppimateriaali on paljolti englanninkielistä. Tämä kehitys on ollut nopeaa, ja siksi on ymmärrettävää, että on huolestuttu suomen kielen asemasta yliopisto-opetuksessa ja opinnoissa. Miltä kehitys näyttää erityisesti yliopistojen vuorovaikutustehtävän osalta?

Kotimaisen terminologian kehittäminen

Yliopistojen vuorovaikutustehtävässä on monta osaa. Yleensä se taidetaan ensiksi ymmärtää tieteellisten keksintöjen kehittämiseksi kaupalliseksi sovelluksiksi ja tuotteiksi. Tulkinta on oikea, mutta vähintään yhtä tärkeää on vuorovaikutus, jossa yliopistoyhteisön jäsenet analysoivat valitsevaa tilannetta ja tarjoavat perusteltua tietoa yhteiskunnallisen päätöksenteon tueksi usein jonkin elimen, esimerkiksi eduskunnan valiokunnan tai viranomaisen pyynnöstä.

Tärkeää yhteiskunnallista ja usein kauaskantoista vuorovaikuttamista on myös tutkija-opettajan oma-aloitteinen osallistuminen julkiseen keskusteluun. Vuorovaikutuksen kolmas keskeinen sektori käsittää suurelle yleisölle suunnatun tiedeviestinnän. Siinä tyypillisesti kerrotaan, mitä uutta ja ihmeellistä tiede on taas löytänyt, mutta yritetään myös selittää, mitä vaikutuksia ja merkitystä uusilla, usein huolestuttavillakin

huomioilla on kansalaisen elämään. Usein taitaa kuitenkin unohtua, että tärkeintä yliopiston ja yhteiskunnan vuorovaikutusta on osaavien, aloitteellisten ja vastuunkantoon kykenevien sivistyneiden ihmisten kasvattaminen.

Vuorovaikutuksessa viestinnän muoto vaihtelee tietysti tilanteen ja osapuolten mukaan joukkoviestimen haastattelusta, lehtikirjoituksesta tai radioesitelmästä eduskunnan kuulemistilaisuudessa asiantuntijana annettavaan lausuntoon. Päätöksentekijöiden kanssa keskustellessa yliopiston asiantuntijoilla on suuri vastuu, koska tavoitteena ei ole vain kertoa, mitä tutkimus voi sanoa jostakin yhteiskunnallisesti merkittävästä ongelmasta. Lisäksi on sanottava niin, että vastaanottajan on mahdollista täydentää saamia tietoa kysymällä – useinkin toisilta asiantuntijoilta, arvioida tarjottujen vastausten perusteluja, pätevyysaluetta, painoarvoa ja merkitystä. Sanalla sanoen on tehtävä kriittinen keskustelu mahdolliseksi. Siinä on yksi yliopiston vuorovaikutustehtävän keskeinen osa.

Myös kieli riippuu tietysti tilanteesta. Kun uuden tekniikan spesialisti puhuu lähialan asiantuntijan kanssa, keskustelussa vilisevät ammattitermit ja anglismit, eikä siinä liene aihetta protestointiin. Kun jonkin alan keskeiset erityiskäsitteet on omaksuttu jossakin kieliympäristössä, on luonnollista että niitä alan yhteisössä käytetään. Ne yleensä takaavat, että ammatti-ihmiset ymmärtävät viestin oikein. Kun taas puhutaan henkilölle, joka ei ole puhujan, mutta useinkin toisen alan asiantuntija, voi sanoman sorvaamisessa käyttää yleisohjetta: älä yliarvioi vastaanottajan asiantuntemusta äläkä koskaan aliarvioi hänen ymmärrystään.

Eri alojen kotimaisen terminologian luominen ja pitäminen ajan tasalla on tietysti yliopistoyhteisön tärkeä velvollisuus, ja se on myös vuorovaikutustehtävän keskeinen osa. Siinähan meillä on pitkä ja kunnias perinne. Sanastotyön monumentteja ovat varsinkin suuret tietosanakirjahankkeet, joissa aikakauden parhaat kotimaiset asiantuntijat ovat esittäneet alansa tietämyksen yleistajuisesti mutta täsmällisesti. Monen alan sanastotyö on järjestetty vakituiselle kannalle jo aikoa sitten, suurimpia sellaisista toiminnoista lienevät lääketieteen ja tekniikan sanastohankkeet.

Varsinkin uudissanaja luotaessa on toki pyydyttävä kohtuudessa ja edettävä varovasti. Vieraslainoja kielessä on aina, eikä kaikkea tarvitse suomentaa. Tyttäreni avasi tähän uuden näkökulman aikanaan vaihto-oppilasvuotensa kokemuksiä tilittäessään. Hän totesi, kuinka helppoa

ranskankielisten opiskelijoiden onkaan omaksua sähköopin käsitteitä kuten potentiaali, resistanssi, kapasitanssi ja induktanssi juuri siksi, että niillä on merkityksensä jokapäiväisessä puheenparressakin. Ja kuitenkin jollakin erityisalueella yleiskielen sanaa voidaan käyttää merkityksessä, jota maallikko ei välttämättä tiedä tarkkaan rajoitetuksi. Fysiikassa työ määrittellään tulona, jonka tekijöinä ovat kappaleeseen vaikuttavan voiman projektio liikkeen suunnalla ja kappaleen kulke ma matka. Työtä tehdään siis vain liikkeen yhteydessä. Jos joku kannattelee putkea työmaalla neljäntuntin, jotta putken ali saadaan kaive tuksi oja, hän ei fysikaalisessa mielessä tee työtä. Ammattiyhdistyksessä asia nähdään varmasti toisin.

Suomen kielestä huolehtiminen kuuluu yliopistolaisille

Suomen kielestä ja sen käytöstä huolehtiminen kuuluu jokaisen yliopiston jäsenen tehtäviin. Käytön edellytyksistä on syytä kantaa huolta. Ymmärtääkseni yleissivistävän koulun nykyisten opetussuunnitelmien perusteet antavat tälle välttämättömälle sivistystyölle hyvän lähtökohdan kiinnittäessään äidinkielen ja kirjallisuuden opintojen yhteydessä huomiota myös tietokirjallisuuteen ja tietokirjoittamiseen kirjallisuuden ja ilmaisuuden tärkeinä lajeina.

Niin tärkeää kuin kotimaisilla kielillä viestiminen tiedeyhteisön jäsenille onkin, monen tieteenalan asiantuntijalle se on yleensä talkootyötä. Edellä olevassa artikkelissaan Pirjo Hiidenmaa pohtii tietokirjoittamisen tukemisen tarpeita ja keinoja samassa hengessä, jossa vuosina 1987–89 työskennellyt matemaattis-luonnontieteellisen perussivistyksen komitea antoi tietokirjoittamisen edistämiseksi mielestäni tärkeän suosituksensa, joka on yhä toteuttamatta (Komiteamietintö 1989:45). Panemalla esitys toimeen vaikutettaisiin varsin pienellä taloudellisella, mutta sitäkin strategisemmalla panostuksella merkittävästi ns. tietoyhteiskunnan toteuttamiseen. Tuki lisäisi varmasti kotimaisen tietokirjallisuuden – myös käännöskirjallisuuden – määrää ja kohottaisi laatua. Se luonnollisesti vahvistaisi suomen kielen asemaa yliopistojen vuorovaikutustehtävässäkin.

Kirjoittaja on professori ja Suomen yliopistojen rehtorien neuvoston pääsihteeri.